

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
КАФЕДРА ПОЛОНІСТИКИ І ПЕРЕКЛАДУ

На правах рукопису

ЄРМЕЙЧУК МАРГАРИТА ЮРІЇВНА
АНТРОПОЛОГІЧНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ
КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ (ЙОАНА-ПАВЛА ІІ)

Спеціальність: 035 Філологія

Освітньо-професійна програма Мова та література (польська). Переклад

Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Науковий керівник:
СУХАРЄВА СВІТЛАНА
ВОЛОДИМИРІВНА,
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
полоністики і перекладу
Волинського національного
університету імені Лесі
Українки

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

засідання кафедри полоністики і перекладу

від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Сухарева С.В.

ЛУЦЬК – 2023

Анотація

Актуальність вибраної теми дослідження, а саме сутності людського, антропологічного чинника у віршах Кароля Войтили, виникає із наростання кризи цивілізації, у якій сучасна людина не займає центрального місця, а губиться в технологічному просторі і в умовах наростання збройних конфліктів втрачає моральні орієнтири. Незначна обізнаність із творчістю цього автора не сприяє формуванню в молодіжному колективі справжніх зразків для наслідування, тож існує потреба змінити цей стан речей, віддавши належне глибині її образів і мотивів.

На основі вагомих методологічних розробок, здійснених самим автором – етичного персоналізму – нам вдалося визначити запропоновані ним основні орієнтири духовного відродження особистості та суспільства. Ідеться не про конкретну особу, окремо взятий народ чи етнос, а інтегральну людську спільноту, до якої промовляв майбутній ватиканський очільник.

Завдяки Рапсодійному театру, в якому Кароль Войтила формувався як митець, та його керівнику Мечиславу Котлярчику маємо змогу теоретично обґрунтувати антропологічну концепцію, яка гармонійно поєднує в собі тео- та людиноцентризм. Такий екскурс у життєві реалії К. Войтили дозволяє ствердити, що ще одним ключовим методологічним підходом до вивчення проблеми творчого начала у його віршах є біографічний метод. Третім, не менш важливим чинником стали духовні вправи, до яких Йоан-Павло II звертався протягом усього свого життя.

Зроблено висновки, що антропологічні категорії, запрезентовані в поезії К. Войтили різнобічно, враховують вертикальні та горизонтальні реєстри їхньої семантики, мають універсальне звучання, водночас розвивають патріотизм і совість нації, формують моральні цінності молоді.

Ключові слова: поетична антропологія, Рапсодійний театр, етичний персоналізм, митець, мистецтво, моральні орієнтири, етичний персоналізм.

Abstrakt

Yermeychuk Margarita

Anthropological motifs of the creativity of Karol Wojtyła (John Paul II)

The relevance of the chosen research topic, the essence of art and the artist in the poems of Karol Wojtyła, arises from the growing crisis of civilization, in which modern man does not occupy a central place, but is lost in the technological space and loses moral guidelines in the conditions of increasing armed conflicts. Insignificant familiarity with the work of this author does not contribute to the formation of real role models in the youth group, so there is a need to change this state of affairs, paying tribute to the depth of her images and motives.

On the basis of significant methodological developments carried out by the author himself – ethical personalism – we managed to determine the main orientations proposed by him for the spiritual revival of the individual and society. It is not about a specific person, a separate nation or ethnic group, but an integral human community, to which the future Vatican leader was speaking.

Thanks to the Rhapsodic Theater, in which Karol Wojtyła was formed as an artist, and its director Mieczysław Kotlarczyk, we are able to theoretically substantiate an anthropological concept that harmoniously combines theo- and human-centrism. Such excursion into Karol Wojtyła life realities allows us to affirm that another key methodological approach to the study of the problem of creativity in his poems is the biographical method. The third no less important factor was the spiritual exercises to which John Paul II turned throughout his life, to which should be added his innate intelligence, good education and sensitivity to the beautiful.

It was concluded that the categories of the artist and art are variously presented in the poetry of Karol Wojtyła, take into account the vertical and horizontal registers of their semantics, have a universal sound, at the same time develop patriotism and the conscience of the nation and form the moral values of the youth.

Key words: poetic anthropology, Rhapsodic Theater, ethical personalism, artist, art, moral guidelines, ethical personalism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Літературне становлення Кароля Войтили: впливи та інспірації.....	8
1.1. Біографічний чинник і філологічні пошуки вираження власного «я».....	8
1.2. Рапсодійний театр: світогляд і поетика	12
РОЗДІЛ 2. АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДРАМИ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ	16
2.1. Поетика драм на службі антропології: персоналістичний аспект.....	16
2.2. Динаміка людського буття у слові та на сцені.....	25
2.3. «Промінювання батьківства» Кароля Войтили.....	31
РОЗДІЛ 3. Проблема мистецтва і митця у віршах Кароля Войтили	43
3.1. Мистецтво як завдання і покликання.....	43
3.2. Ключова роль особи у формуванні культури і суспільства.....	46
3.3. Поетичний заповіт Йоана-Павла II «Римський триптих».....	49
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

У наш час, коли серед молоді нівелюються не тільки християнські, але й загальнолюдські цінності, наростає ескалація збройних конфліктів, що бачимо на прикладі російської агресії проти України та світу, і знецінюється людське життя, повернення до антропологічного сприйняття дійсності є, як ніколи, на часі. Цей вид філософського мислення яскраво виражений у поетичній спадщині Кароля Войтили, яка стала **об'єктом** нашого наукового дослідження.

Повернення до етичного персоналізму в контексті вивчення проблеми ролі митця в суспільстві та вагомості антропологічних мотивів на прикладі поезії Кароля Войтили є **метою** нашої роботи.

Постать Йоана-Павла II, перед виборами на папу Римського – Кароля Войтили, попри значну кількість присвячених йому публікацій, залишається маловивченою. При цьому варто зазначити, що хоча твори Кароля Войтили мають чимало перевидань у польському літературному просторі, проте українською мовою вийшло лише декілька їх перекладених версій [1; 2; 3]. Усі ці чинники обґрунтовують **актуальність дослідження**.

На перший план у проблематиці віршів К. Войтили поставлена людина з її духовними питаннями та пошуками. У дусі християнського антропологізму створені практично всі досліджені нами поетичні твори, йому теж підпорядковані публічні виступи папи та його богословські звернення до людей різних станів і континентів.

Предметом дослідження є повсюдно присутні у віршах К. Войтили поняття етики, морального обличчя людини у ролі Божого співтворця світу. Ідеться не лише про релігійні основи, а про цілісну людську сутність, закладену в поведінку особи. Це – етичний персоналізм, теорія, розвинена Йоаном-Павлом II на ранньому етапі творчості. Саме він домінує у сфері образів,

мотивів, стилістичних фігур тощо. Людина винесена у центр мислення Йоана-Павла II як поета і мислителя.

Об'єктом дослідження стали поетичні збірки Кароля Войтили та його остання прижиттєва поема «Римський триптих».

Мета роботи генерує низку **завдань**:

- простежити, як розвивалась поетична творчість Кароля Войтили і які біографічні та культурні чинники вплинули на її формування;
- схарактеризувати особливості етичного персоналізму письменника;
- проаналізувати і систематизувати категорії митця і мистецтва як вияву християнської антропології Кароля Войтили;
- вказати, як виявилися антропологічні мотиви в творчому доробку Йоана-Павла II (Кароля Войтили).

Антропологічний підхід К. Войтили до світу крізь призму його поетичної спадщини висвітлений у наукових публікаціях Яна Цеховіча [6; 7], Кшиштофа Дибцяка [8–10], Станіслава Дзедзіца [11; 12], Мирослави Олдаковської-Куфльової [25], Матеуша Піндельського [26], Яцека Попеля [28, 29] та ін.

Наукова новизна дослідження зумовлена характером матеріалу, оскільки місце людини як співтворця світу досі розглядалося у поезії Кароля Войтили фрагментарно і не мало систематизованих літературно-критичних опрацювань. Водночас оригінальним є і сам підхід до предмета дослідження, побудований на вивченні вибраної проблематики в контексті антропології творчості письменника.

Серед **методів** проведеного дослідження основне місце відведено аналізу, синтезу та інтерпретації художнього матеріалу, а також описовому та біографічному методам.

Практична цінність роботи: Результати наукової роботи можуть бути використані під час вивчення курсу польської літератури, отримані практичні результати і висновки стануть основою подальшої наукової роботи, присвяченої антропології творчості Кароля Войтили (Йоана-Павла II) та інших митців нашого часу.

Апробація роботи. Тема наукової роботи та окремі її фрагменти обговорювалися на засіданнях студентського наукового гуртка «Актуальні проблеми полоністики та українсько-польського перекладу» та на практичних заняттях з філософії літератури. За результатами дослідження опубліковано тези у збірнику наукових тез «Стан і перспективи методики вивчення польської мови в закладах середньої та вищої освіти» (13 – 17 листопада 2023 р.). Частина роботи у вигляді окремого дослідження «Митець і мистецтво як домінанти поетичної антропології Кароля Войтили» була апробована на Міжнародному конкурсі студентських робіт, проведеному Кременчуцьким університетом ім. Михайла Остроградського і здобула призове (друге) місце.

Обсяг та структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Її обсяг – 58 сторінок, з яких 54 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЛІТЕРАТУРНЕ СТАНОВЛЕННЯ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ: ВПЛИВИ ТА ІНСПІРАЦІЇ

1.1. Біографічний чинник і філологічні пошуки вираження власного «я»

Творчий доробок Кароля Войтили, утім розвинена в його межах персоналістична антропологія, беруть свій початок у молоді роки митця, коли він уперше голосно заявив про себе як поет, драматург, актор, режисер на молодіжній, студентській сцені. Філологічні здібності настільки промінювали з його не за роками зрілої особистості, що друзі та знайомі, дізнавшись про духовний вибір майбутнього папи, щиро відмовляли його від цього рішення, оскільки передусім бачили в ньому визначного митця.

На початку варто зауважити, що біографічні факти завжди мають значний вплив на формування творчості кожного письменника. Так само сталося і з подіями, які відбувалися у житті Кароля Войтили, коли він заглибився у пошуки власної ідентичності.

Становлення Кароля Войтили було нерозривно пов'язане з історичними перипетіями ХХ століття. Він народився у польських Вадовіцах 18 травня 1920 року в сім'ї офіцера Кароля Войтили і вчительки Емілії Качоровської. Мешканці цього міста ревно зберігають пам'ять про Войтилу (Йоана-Павла II), небезпідставно вважаючи його Великим Поляком сьогодення.

Це були важкі часи відновлення Польщі після Першої світової війни, охоплені економічною та політичною кризою. Окрім цього, польський народ тільки здобув свою незалежність після 123 років поневолення і перебував на етапі державотворення, тому проблеми народу, нації, держави, свободи були ключовими. У такому політичному та суспільному кліматі, в середовищі інтелектуалів та митців зростав Кароль Войтила. Він рано осиротів – коли мав

вісім років, померла його мати, а у дванадцятирічному віці він втратив старшого брата.

Доля К. Войтили з ранніх років була пов'язана з поезією і зі сценою, адже саме завдяки втіленню цих двох творчих прагнень у 1938 році юнак з батьком переїхав із Вадовіц до Кракова, щоб розпочати навчання на філологічному факультеті Ягелонського університету. Те саме прагнення керувало студентом-початківцем, коли він через рік (1939), опублікував свою першу збірку віршів «Renesansowy psalterz» («Księga Słowiańska»), закінчив драматичну поему «Dawid», про що повідомляв у листі Мечислава Котлярчика, та отримав свою першу роль у студентському театрі [27]. До цього ж періоду належить створення драм «Hiob» і «Jeremiasz». Така творча плідність свідчила про те, що Кароль передусім мріяв бути митцем, проте Друга світова війна перешкодила планам юнака і спонукала до подальших пошуків ідентичності.

Розуміння творіння і творця Войтила переносить в іншу площину, відчуваючи в собі потребу за важких воєнних обставин, а також втрати найближчих людей (після смерті матері та брата у попередні роки настає смерть батька) діалогу не тільки з іншою людиною, але і з Всевишнім. Напрошується висновок, що це реалії війни та неминучих втрат кристалізували у ньому антропологічний світогляд, в якому людина з її моральністю, відношенням до Бога та іншої людини поставлені у центрі цінностей. *«Отож, завданням слова є не лише опис світу, а передусім опис думки, драматичного процесу її дозрівання у процесі відкриття і розв'язування поставлених перед нею проблем»* [19, с. 31]. Анна Каронь-Островська слушно вказує на те, що Кароль Войтила саме так розумів власну творчість і роль слова у процесі творення.

Праця в каменоломні та на фабриці солі внесла нові мотиви у його твори, надавши значної ваги образу робітника, який своєю працею підносить ранг людського життя, коли землю, глину, камінь, сіль, пісок використовує як матеріал для побудови цивілізації. Так виник перший прозовий твір «Kamień i bezmiar», підписаний псевдонімом Анджей Явень. У пізніші роки зустрічаємо й

інші псевдоніми Кароля Войтили: Пйотр Ясень, Станіслав-Анджей Груда. Таким чином, не концентруючись на власній особі, автор прагнув показати, що найпростіша людська праця – це вже мистецтво, якщо вона спрямована на прославлення людської і Божої природи, є гармонійною, реалізує покликання особи. Передусім простежуємо це у всіх частинах циклу «Kamieniołom» [34, с. 89–103].

Така світоглядна позиція привела Кароля Войтилу на підпільний богословський факультет Ягелонського університету та в підпільну духовну семінарію, яку він закінчив у 1946 році і був висвячений на священника. Ставши ієреєм, Кароль Войтила продовжував захоплюватися художнім словом, тож 1950 року з-під його пера вийшла у світ драма «Brat naszego Boga».

Цього ж року у виданні «Tygodnik Powszechny» (на сьогодні – у цифровому форматі) вийшов цикл віршів Войтили «Pieśń o blasku wody», а в 1957 та 1958 роках його поетична антропологія продовжилась у збірках «Kamieniołom» і «Profile Cyrenejczyka».

Принагідно варто підкреслити, що поетична спадщина К. Войтили збігалася з його науковими зацікавленнями, оскільки в 1953 році він успішно захистив докторську габілітаційну роботу на тему етичного персоналізму – «Próba opracowania etyki chrześcijańskiej według systemu Maxa Schelera», після чого викладав етику та філософію в Люблінському католицькому університеті (від 1954 р.), а через декілька років йому було доручено керівництво кафедрою етики цього ж університету.

Натхнення до антропологічних експериментів із художніми образами Кароль Войтила черпав із кількох важливих для нього джерел. Першим із них стала поезія Ципріана Норвіда, що він сам зазначав у «Листі до митців»: *«Існує певна етика, що більше – «духовність» мистецького служіння, яке займає важливу роль у житті і відродженні кожного народу. Саме на це вказує Ципріан Норвід, коли пише:*

(...) Wo piękno na to jest, by zachwycalo

Do pracy – praca, by się zmartwychwstało» [15].

Другим ключовим чинником формування духовного та філософського обличчя поезії Кароля Войтили стало його захоплення містицизмом св. Йоана від Хреста. Саме його богословському здобутку Войтила присвятив свою першу наукову роботу – докторську дисертацію «Doktryna wiary według świętego Jan od Krzyża», захищену в Римі після завершення навчання в Папському домініканському університеті (1948). Звідси автор переймав сакральність образів, їхнє символічне та філософське наповнення.

Натомість Клавдія Єзнах завбачує подібні містичні мотиви у творчості Кароля Войтили та Юліуша Словацького. Зокрема, вона так характеризує творчість майбутнього понтифіка: *«Літературна творчість Йоана-Павла II разом з його папським навчанням (енцикліками, посланнями і катехезами) є книгою духа між поколіннями та культурами, яка, починаючи від деталей, складається в універсалії і, як сказав би Юліуш Словацький, веде у напрямку „Сонячного Єрусалиму”»* [18, с. 122].

Третім, не менш важливим чинником антропологічного осмислення поезії був досвід, здобутий у Рапсодійному театрі, якому варто присвятити у нашому дослідженні окрему увагу.

Ієрархічні зміни в церковному житті Кароля Войтили не перешкождали його творчому мисленню, отож він продовжував писати. Після отримання єпископської митри (1958 р.) опублікував поетичну п'єсу «Przed sklepem jubitera», а після призначення на архієпископа і Краківського митрополита видав цикл віршів «Wędrówka do miejsc świętych» і поему «Wigilia wielkanocna 1966». Окрім цього, визначальною стала участь отця-єпископа Кароля Войтили у II Ватиканському соборі, під враженнями якого в 1963 році він створив своєрідний поетичний звіт з ватиканських засідань «Kościół: Pasterze i źródła» [27]. Уже будучи кардиналом, у 1975 році видав новий поетичний том «Rozważanie o śmierci».

Хоча обов'язки папи Римського, які в 1978 році були покладені на Кароля Войтилу, тоді вже Йоана-Павла II, залишали обмаль часу для творчості, однак необхідно ствердити, що на період понтифікату припадає вершина його

поетичної антропології, представлена у поемі «Tryptyk Rzymski» (2003) [17]. Через два роки, 2 квітня 2005 року, понтифік відійшов у вічність, тож останню поему прийнято вважати його духовним заповітом для нащадків.

Як бачимо, Кароль Войтила завжди опирався на силу поетичного слова – ним починається і закінчується його життєва діяльність. Це слово було максимально чесним, вимогливим до самого автора і оточення, оснований на правдах віри, а відтак морально обґрунтованим. Воно сягало від звичної праці робітника до містичних поглядів богословів, закликала до цивілізаційного поступу та суспільного відновлення, а найголовнішим у ньому залишався етичний персоналізм.

1.2. Рапсодійний театр: світогляд і поетика

Ідею Театру Живого Слова (Рапсодійного театру) як студентського творчого середовища, яке пружно розвивалося у підпіллі в межах діяльності Ягелонського університету, ініціював Мечислав Котлярчик, з яким Йоан-Павло II товаришував впродовж багатьох років і з родиною якого тимчасово проживав після смерті батька, люб'язно прийнявши до свого житла після її втечі з окупованих Вермахтом Вадовиць. Ця творча приязнь, яка зародилася у вадовицькому Аматорському театрі, засновником якого був Мечислав Котлярчик, пододала випробування часом і з юних років сформувала мистецькі смаки Кароля Войтили [11, с. 124].

Основні тези цього особливого Театру слова, народженого у конспірації, були викладені в 1946 році в маніфесті «Наш шлях» [7, с. 456].

У 1941 році актори-початківці поставили на провізоричній сцені у приватному житлі улюблений твір Котлярчика – «Król-Duch» Юліуша Словацького. Тема була актуальною, оскільки *«в перші місяці окупації роздуми над формою нової Польщі були тісно пов'язані з роздумами про польське мистецтво і його місце у новій реальності»* [28, с. 274].

Театр вибрано як одну із форм протесту проти фашизму. На такі театральні постановки не вдалося б запросити більшої кількості людей, тому і

акторами, і глядачами була невеличка група осіб (до двадцяти осіб), яка при свічках і під акомпанемент фортепіано декламувала літературні тексти. Накладаючи ці обставини на сучасні реалії, можемо ствердити, що збереження освіти, науки, мистецтва у воєнні часи було і залишається не менш важливим, ніж волонтерство чи боротьба на передовій, оскільки простежується об'єднання зусиль проти спільного загарбника на всіх тих місцях, де особи можуть бути найбільше корисними. На прикладі Рапсодійного театру переконуємося у цьому ще раз. Молодь гуртувалася навколо тих, хто за допомогою сценічного слова пробував зцілити цінності, відвернути знищення, пробудити надію на швидку перемогу. Це будувало не лише польську культуру, а й внутрішній світ акторів.

З огляду на те, що ознакою рапсодії є вільна інтерпретація декламованих творів, як це робив Гомер зі своїми учнями у стародавній Греції, молоді «рапсоди» у Кракові під час війни оголосили про повернення до поетичних витоків, нерозривно пов'язаних із піснею/музикою. Камеральні театральні експерименти зі словом, які проводилися здебільшого у помешканні Дембовських, були по суті вимогою доби, тому у післявоєнний період їх характер дещо змінився, взявши за основу нові перспективи розвитку.

Яцек Попель влучно окреслив мету заснування рапсодійного колективу як спільноти однодумців. Зокрема, писав: *«Група Котлярчика у важкій окупаційній дійсності спробувала повернути живому, мовленому слову відповідне значення і красу»* [28, с. 278].

У Театрі Живого Слова, окрім Кароля Войтили, також виступали такі пізніші відомі діячі сцени, як Август Ковальчик, Людмила Легут, Ян Адамський, Данута Міхаловська та ін. Їхній подальший успіх у театральній кар'єрі свідчить про те, що в роки війни вплив Рапсодійного театру на формування світогляду митця був визначальним [7, с. 457–458]. Окрім декламації поеми Словацького, театральний колектив за короткий час реалізував такі рапсодійні постановки: «Beniowski», «Samuel Zborowski», «Godzina Wyspiańskiego», «Portret Artysty», «Hymny Kasprowicza», «Pan

Tadeusz». При цьому до «Короля-Духа» театр повертався іще кілька разів – наприкінці війни та одразу після її завершення [28, с. 278].

Найбільш наближеним до рапсодій був перший поетичний том Кароля Войтили «Renesansowy psalterz». Проте і в інших віршах цього автора простежується мистецький діалог з людиною, з самим собою і з Богом. Така сценічна манера розмови загалом є творчою манерою поета, який постійно знаходиться в присутності Іншого, не припиняє з ним розмови.

Відтак розпочавши від проблеми самотності індивіда, автор дає йому надію, заохочуючи до суспільної активності і пошуків однодумців. Кшиштоф Дибцяк називає цей діалог «важкою зустріччю», оскільки саме в таких відносинах кристалізується ставлення до Вітчизни і народу. У його інтерпретації цей термін варто застосувати до всієї польської літератури ХХ століття, пов'язаної з релігією [10].

Конкретніше, проте дуже подібне визначення, яке стосується виключно творчого феномену Кароля Войтили, знаходимо у праці Анни Каронь-Островської – ідеться про «драму зустрічі». При цьому авторка дослідження зауважує, що трактування цього терміну в літературознавчому контексті було б неправильним, оскільки це суто філософське визначення.

Зокрема, вона пише: *«Що це значить, що людина є істотою драматичною? Означає те, що все її життя виявляється у відносинах – у відносинах з іншим, із черговими „ти”, які зустрічаються на її шляху, і зрештою в основних відносинах – з Богом. Людина не існує на світі сама. Вона не є ані замкненою в собі монадою без вікон, ані Робінзоном Крузо на безлюдному острові. Кожен наступний етап її життя визначають зустрічі, вони відкривають її на світ, на інших, дозволяють їй зрозуміти саму себе»* [19, с. 10]. Цей антропологічний підхід значною мірою обґрунтовує, чому рапсодія (слово у мистецькому вимірі) стала визначальним імперативом творчості Кароля Войтили.

Водночас, аналізуючи проблему митця та мистецтва у віршах Войтили, не можемо заперечити їх внутрішньої динаміки, еволюції мислення автора, нового

підходу до інтерпретації людського призначення загалом і мистецького зокрема. Тому разом із Войцехом Качмарекком можемо ствердити, що, хоча Рапсодійний театр і мав значний вплив на формування поетичного слова майбутнього Папи, проте варто *«окреслити театр Войтили не в категоріях реалізації рапсодійних концепцій, а як „театр особи”, який уповні виявляє існування людини як особистості і який також показує всі загрози, які можуть обмежити цю повноту. Основний драматичний вимір стосується цього напруження: бути чи не бути особистістю»* [31, с. 127].

Відтак ми доходимо до висновку, що попри впливи богословів, літераторів попередніх поколінь і Рапсодійного театру як важливого життєвого досвіду Кароля Войтили, для його творів характерна тематична, стилістична та художня самобутність, що виразно простежується у контексті образу митця. У цьому контексті в другій частині дослідження розглянемо роль митця та мистецтва у віршах Кароля Войтили.

РОЗДІЛ 2

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДРАМИ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ

2.1. Поетика драм на службі антропології: персоналістичний аспект

У поетичній сфері Кароль Войтила знайшов дуже вузьку і специфічну нішу: будучи тісно пов'язаним зі студентським театром і маючи вагомих друзів з числа професійних театралів, він почав писати поезію для сцени.

Літератори, які робили постановки з читанням творів для публіки, за часів діяльності молодого Кароля Войтили трактували слово виключно на основі Євангелія від Йоана, який розпочинає свою оповідь від відомої фрази «На початку було Слово...». Молодий Войтила зауважував, що попри те, чи ми пишемо «Слово» з великої літери, чи ні, велич людського буття все одно надає йому метафізичних вимірів, завдяки чому відбувається «метаморфоза», про яку письменник згадує на початку драми «Promieniowanie ojcostwa» [36]. Цю думку він проніс у творах, листах, проповідях, пастирських посланнях та енцикліках до кінця свого життя. Тож можемо ствердити, що певною мірою він ніколи не відійшов від потреби слова для представлення людських драм. Саме тому такими промовистими були його виступи перед жителями тих країн, куди він приїжджав із пастирськими візитами як Папа.

Антропологічні діалоги покликані заохотити слухача до роздумів та дискусії. Тому за змістом вони радше монологи, вимовлені у присутності багатьох персонажів.

Герої антропологічних драм не ідеальні, вони борються з власними недоліками і зовнішніми проблемами. Простіше кажучи, маємо справу зі звичайними, пересічними людьми, які, на перший погляд, є елементом описаного натовпу. Проте автор драми пробує довести, що насправді кожен з них геніальний, неповторний, відкритий на світ і безсмертя.

Використовуючи традиційні образи для їх пізнішої індивідуалізації, Войтила вводить у сценічний простір топос театру світу і роздумує над театром

історії. Ці порівняння зустрічаємо в його ранніх листах до М. Котлярчика. Зокрема, Кароль писав: *«Ось людина. Хоч би раз їй вдалося переступити той нещасний поріг усвідомлення зла і добра і зрозуміти дорогу повернення до Раю, щоб могла хоч раз зіграти в театрі життя і не бачити лише маски, а Правду, Божественну Правду»* [21, с. 143].

У цих словах прихована віра в надзвичайні сили театру слова. Завбачуємо в цьому також тісний зв'язок з поетичним генієм Ю. Словацького, який вказував на те, що драматизм життя значно перевищує сценічні твори, а тому драматичні театралізовані дійства не завжди передають увесь спектр суспільних проблем, з якими людям доводиться стикатися. Відтак варто підкреслити, що драматургія Войтили тісно переплетена з його листами філософського змісту.

Виникає запитання, чи у випадку з антропологічним виявом театру існує повна тотожність з християнським театром, який розвивався ще з часів Середньовіччя. Представники антропологічної течії зазначають, що християнство не є пасивним спогляданням світу, суб'єктивним його сприйманням крізь призму власних ідеалів чи зарозумілою поблажливістю. Тому Войтилі-християнину вдалося вміло поєднати свої релігійні погляди з антропологічними світськими мотивами, зануреними у буденність життя, в якій людина проводить більшість свого часу.

Таку позицію простежуємо в творах Ципріана-Каміля Норвіда, який вирізнявся на тлі польських романтиків своєю приверженістю до антропологічних тем у поєднанні з релігійно-філософською проблематикою. Можемо ствердити, що Йоан-Павло II був продовжувачем його ідей і учнем його поетичної школи, на чому неодноразово він сам наголошував. Зокрема, маємо на увазі такі форми літературного стилю Норвіда:

- Монолог, який переходить у діалог;
- Діалог, який трансформується у монолог (обидва поняття мають багатозначний характер);

- Парабола, яка наслідуює діалог чи входить до його складу і є відповіддю на драматичну подію;
- Перехід монологу в драматичне мовчання, якому теж відведена особлива місія, оскільки воно, в свою чергу, спонукає до роздумів;
- Рефлексія, яка приходить на зміну експресії і обігрує ситуацію як «драматичне життя правди, яку розповідають» [38, с. 29].
- Внутрішня експресія монологів, яка прихована за інтелектуальною формою висловлювань;
- Відмова від традиційної моделі акції і традиційного розуміння драматичності;
- Можливість нав'язування контактів із глядачами в процесі словесних і драматургійних експериментів.

Приєм «іншої драматичності» та відповідний йому «інший рівень сприймання людини» знаходить в літературі повне підтвердження.

Агнешка Коморовська підкреслює: *«Після аналізу літературних засобів, які зсередини драматизують навіть найменш очевидні фрагменти творів Норвіда і Войтили повернімося до питання про „парадокс логоцентричності” цих драм на тлі драматизації інших літературних форм. Визнаю, що це доказ мистецької результативності. По-перше, у розгляді діалогу чи єдності багатьох голосів як кульмінації шляхів розвитку слова – недраматичні твори стають „наукою розмови”, а драми вказують на те, як різний досвід, внутрішні змагання або непорозуміння вибудовують динамічність тео-драми. По-друге, саме цей парадокс залучає творчість обох авторів до топосу театру світу у християнській інтерпретації – протагоністи драм, стикаючись із викликами, які кидає їм історія, суспільство чи власна доля (покликання), з різним причин почуваються самотніми (тут часто настає момент призупинення акції, але не до кінця)»* [21, с. 182].

Норвід і Войтила самі вирішували, який з текстів (ліричний чи епічний) потрібно наближати до драми, а не зосереджувалися на драматургії, і чи використовувати поетичні засоби для змалювання людини та вихідних точок її

розвитку. Численні «перерви» в дії, моменти тиші, епічні монологи вказують на глибоке переконання авторів у драматичності світу і Провидіння. Вони постійно готові занурюватися вглиб тексту, входити у світ духовності, якому властиві дещо інші визначення часу і динаміки, ніж це бачимо у світському житті. Утім пам'ятаємо, що Норвід не був духівником, а світською особою, не цурався приємностей світу, мріяв про звичайне людське щастя. Це наводить нас на думку, що антропологія в драматургії сформувалася як окремий піджанр і саме Каміль-Ципріан Норвід стояв біля витоків цього піджанру. З огляду на це, виникає можливість зазирнути до внутрішньої суті монологів, віднайти у них зерно правди, розповісти про стосунки людини з Богом, вказати «дорогу повернення».

Етапи розвитку цих текстів були такі: - індивідуальні словесні експресії (наприклад, поетичні); - спроба нав'язати діалог (спільні дії у драматичному контексті); - прагнення досягнути зрілості слова із його поглибленим досвідом.

Кароль Войтила, «навчаючись розмови», спочатку створював дуже експресивні драми (а загалом їх у нього було шість). Маємо на увазі такі твори, як «Ніоб» та «Jaremiasz». Проте вже у драмі «Брат нашого Бога» динамізм акції виразно переміщується на духовний рівень, висуваючи на перший план монологи і співзвучність голосів героїв драми.

Додатковим визначником антропологічного типу драм слугували невербальні компоненти. До них зараховуємо жести, реквізити, світло. У випадку з творами Норвіда чи Войтили маємо справу зі сповільненням чи затримуванням часу, що створювало драматичну напругу. Діялося так з метою представлення двох часових ліній – історії людини та історії Божого Провидіння. Впевненість у вічному житті і переконаність, що воно існує, наприклад, стала провідною думкою у вірші Норвіда «Do Stanisławy Hornowskiej»:

I żadna łza, i żadna myśl, i chwila, i rok

Nie przeszły, nie przepadły, ale idą wiecznie, [...]

Albowiem krzyż jest życie już wiek dziewiętnasty[^]

Nowina! – którą przecie z najweselszym żalem

Maryje i Salome, trzy święte niewiasty,

Przyniosły były jeszcze – tam, do Jeruzalem! [21, с. 187].

Сьогодні ми маємо дуже обширну бібліографію обох літературних аспектів цієї драматургії та її театрального оформлення. У нещодавно опублікованій праці Кшиштофа Дибцяка – антології критичних текстів, що обговорюють письменство Кароля Войтиля – Йоана-Павла II, кілька пунктів стосуються цих питань. Майже в усіх творах підкреслюються зв'язки сценічної творчості Кароля Войтиля з концепцією театру Мечислава Котлярчика, що визначає драми майбутнього папи, як рапсодичні драм. Це ототожнення було настільки чітким, що один із перших інтерпретаторів театру Войтиля, Ян Цехович, реконструюючи його «театральний світогляд» писав: «[...] створено драматургію інтер'єру Кароля Войтиля. Він формувався майже повністю під тиском театру слова Мечислава Котлярчика [7, с. 114]. У цьому не було нічого надзвичайного, оскільки сам Войтила у своїх висловлюваннях неодноразово посилався на Театр Рапсодій та підкреслював свій ідейний зв'язок із цим театром. Потім це підтвердила книга Яцека Попеля про стосунки між Котлярчиком і Войтилою в щасливий період розвитку цього театру.

Рапсодизм, звичайно, присутній у театрі Войтиля, хоча б тому, що слово завжди було в центрі всього розумового процесу персонажів драм. Однак найчастіше діалог ведеться за участю слухача.

У творах Войтиля послідовність подій на сцені не має характеру агоністичного діалогу, а скоріше обмін думками, це пов'язано із зустріччю людей, відкриттям стосунків, простором розуміння себе як суб'єкта та розумінням інших людей, таємниця його існування, його історія та його досвід. Можна помітити, що паралелізм між філософською рефлексією Войтиля над людиною формується тоді, коли існує добре продумана і зріла концепція особистостей, дотична драматургія і театр. Літературознавці й театрознавці, однак, лише невеликою мірою приділяли увагу цим стосункам, наголошуючи на зв'язку між театром Войтиля та програмою «Театр слова», яку реалізував

Мечислав Котлярчик. Проте аналіз п'єс Войтили чітко показує, що в центрі в цьому театрі постає людина, всередині якої ми знаходимо глибоке визнання всієї людської реальності.

Не заперечуючи основних зв'язків Войтили з Рапсодійним театром, прагнемо звернути увагу на згаданий раніше вимір цього театру: антропологічний і етичний водночас, у якому герой постає з усім своїм багатством відчуттів та стосунків з іншими людьми та навколишнім світом. Стефан Савицький, говорячи про унікальність творчості Войтили, підкреслював його «багатоголосий» стиль, бо, на думку дослідника, він спирається на досвід поета, філософа і теолога, щоб нарешті об'єднатися в роздумах про велич людини.

У зв'язку з цим ми доходимо до висновку, що у дослідженні літературних і театральних текстів автора необхідно також враховувати його паралельні антропологічні праці, основною в яких залишається проблема людини. К. Войтила поєднував метафізичну (томістичну) антропологію з феноменологічним аналізом, підкреслюючи єдність і неповторність особи. У літературних текстах, а передусім в драматургії він використовував оригінальну версію феноменології, проникаючи у «нутро особи» як предмет літературних і драматичних зацікавлень.

На цей досвід накладається болісне розуміння того, що людство як гуманісти занепадає внаслідок соціалістичного режиму (ідеє комунізму). У такій ситуації християнський мислитель і письменник не міг відступити від правди. Протидіючи тоталітарному режимові, єпископ Войтила взяв на себе добровільний тягар – протиставити злу ретельну і вагому візію людської особистості, концепцію людської особи. Саме цьому присвячена книга «Особа і чин» [33].

Набагато складнішою справою є фактичний адресат цього відомого твору Антропологічного характеру і реальні можливості його впливу на читача. Першими прихильниками «Особа і чину» стали християни після II Ватиканського собору і творці польської культури сімдесятих і наступних

років. Коли кардинал Войтила отримав номінацію на Папу, роль цієї книги значно зросла. Можемо ствердити, що вона значно вплинула на формування драматургічних смаків читачів.

Усі драматичні твори Войтили тематично між собою споріднені, а ще ближче об'єднані проблематикою. У кожному з них йдеться про «проникання в людину», так само, як у передмові до «Брата нашого Бога». Цей твір є зразком антропологічного театрального твору, оснований на християнському персоналізмі.

Перше враження, яке справляє ця драма, – надмір слів, яке з часом знаходить своє пояснення. Брат Альберт дискутує в «залі призначень» з багатьма постатями, жодна з яких не заслуговує на покарання чи зневагу. Спочатку не можна розпізнати головного героя, оскільки в описані залі безліч людей.

Помічаючи конкретні перипетії долі, ми повинні зазирнути за ці зовнішні атрибути. Світло є «сяйвом на темному тлі дійсності». Місце творчих зустрічей вибрано не випадково з двох причин. Перша з них вказує на те, що брат Альберт був художником, спілкувався з іншими митцями тощо. Друга причина виявляє вподобання і середовище самого автора.

Гра світла і тіні домінує у всій драмі. Завершальна частина театрального твору «День Брата» вся залита світлом. Проте в постановці вистачає і темряви. Це, наприклад, простежуємо під час сповіді Адама. До темряви вечору додається холод, який також має символічне смислове навантаження. Коли персонаж йде вулицею, вона «глибока від темряви». Ці противаги збагачують загальне тло драми.

Зацікавлення особою бр. Альберта у кард. Войтили, а потім Папи Йоана-Павла II було цілком виправдане. Постать талановитого художника і великого патріота, відданого справі польської незалежності, засновника згромадження Братів-альбертинів і сестер-альбертинок, щоб краще служити убогим, приваблювала Кароля з дитинства. Коли славетні діла брата Альберта потрохи переходили в історію, Кароль Войтила прибув на полоністичні студії до

Кракова. Тоді ж відкрито велику виставку, присвячену творам А. Хмельовського. З того часу справа бр. Альберта назавжди запала у серце письменника.

Потрібно підкреслити, що досліджуваний твір не можна трактувати як агіографічний, який розповідає про конкретну історичну постать, а радше розуміти, що це літературний твір, який на конкретному прикладі демонструє проблему узгодження в одній особі двох підходів до реалізації внутрішньої правди. Автор не лише обмежив фабулу, а й індивідуалізував головного героя за допомогою імені, назвав його „Людиною з милицею” Ті самі засади стосуються й інших героїв: «*Człowiek z jednego metalu ulany*», «*Pani, która ma władzę Katharsis*».

Антропологічним змістом наповнені пошуки убогості і убогих: «*Odbierz mi wszystko – błagam Cię, dotąd tak wiele posiadam, kiedy Ty wszystko utraciłeś dla mnie Błagam Cię o takie ubóstwo jak Twoje, który nie miałeś gdzie głowy skłonić od urodzenia, uboższy od lisów i ptaków, uboższy od lilii polnych Panie, Panie [...] Daj mi nędzę codzienną, abym trafił do nędzy najnędzniejszej i najbardziej Twojej, który jesteś Miłosierdziem samym*» [32].

У драмі Войтили майстерню бр. Альберта відвідує дядько Юзеф і Мариня. Вони пробують переконати Альберта переїхати в село. Розмовляють про будинок дитини, яким опікується дядько, про відповідальність і Милосердя. Коли гості виходять, Адам підходить до полиць, на яких стоїть намальований ним образ «*Ecce homo*». У Христові він знаходить красу, якої ніколи раніше не зустрічав, а також радість і Милосердя.

Найпромовистішим є монолог головного героя перед образом «*Ecce Homo*». Загалом відзначаємо невизначеність часу і місця подій.

«*Przelamują się tedy w Adamie myśli rozbieżne zewsząd. Prześwietlają go twarze spotkane, wywierając na nim ucisk zasłyszanych słów. Niejednako, ale ciągle przetwarzają Adama. Chwilami doprawdy wprost się narzuca, że one go tworzą. Ale oto przychodzą takie przebłyski – i wtedy znagła dowiadujemy się z niezbitą pewnością, że to on, Adam, tworzy siebie z nich. Ciągle tworzy,, Oto jest żywa tkanka*

dramatu Adama. Ludzie i przedmioty łączą się w nim, odmieniane od wewnątrz z uporczywą siłą, bądź przyjmowane, bądź odrzucane, zdobywane i traczone. Odnajdywane i zapoznawane. A wśród nich wszystkich on sam objawia się sobie ciągłym zdumieniem nad własnym losem» [32]. Трансформації від Адама до людей і навпаки, процес людського співтворення – головні прерогативи сюжетної канви драми. Автор сам зауважував, що місце не відіграє тут ключової ролі.

Кульмінацією твору є зустріч Брата-Адама Старшого з іншим митцем, який прагне йти такою самою дорогою, проте один із братів з цим не погоджується. Над усім цим возноситься інша ключова подія – справа Спасіння, про яку постійно згадують герої.

Дещо іншу тематику (щодо таїнства подружжя) висвітлює К. Войтила у драмі «Przed sklepem jubilera». Події наче в певний момент завмерли на місці і не можуть рухатись далі. Приковують увагу своїм смисловим наповненням монологи Терези, Анджея і Анни. Важливими теж є атрибути весілля, кохання, самотності тощо. Єдиним важливим місцем і часовою проекцією, до якої постійно повертаються герої твору, є ювелірний магазин.

Obrączki, które teraz leżą na wystawie, przemówiły do nas dziwnie mocno

[...]

Odtąd zaczną wyznaczać nasz los.

Będą przeszłość przypominać wciąż,

Jakby lekcję. Którą trzeb wciąż pamiętać,

I przyszłość otwierać będą ciągle na nowo,

Łącząc przeszłość z przyszłością,

A równocześnie na każdą chwilę,

Jak dwa ostatnie ogniwa łańcucha,

Nas mają niewidzialnym zespolać sposobem [21, с. 208–209].

Ювелір є спостерігачем за розвитком святої історії християн, він допомагає зберігати цінності, проводить паралелі між сюжетними елементами і несе в собі певну таємницю.

У цьому різноманітті проблематики варто виділити постійне звернення Кароля Войтили до образу людини, яка поставлена у центрі власного і довколишнього світу. У неї виникають постійні запитання, сумніви, вона часто помиляється. Антропологічний вимір тут виявлений не тільки на рівні фізичної присутності, а й у духовному вимірі.

Можна підсумувати, що театр Йоана-Павла II мав особливі прикмети жанрового, стилістичного і образного характеру. Він значно перегукувався з концепцією Рапсодійного театру, проте має і свої особливості. Вплив на мислення письменника мали бр. Хмелевський та Каміль-Ципріан Норвід. Їхнє життя та творчість слугували життєвим прикладом усім, а вже потім мистецькому колу.

2.2. Динаміка людського буття у слові та на сцені

Філософ, теолог, учасник II Ватиканського собору і творець багатьох його документів, церковний ієрарх найвищого рівня, здбний студент і викладач, талановитий вихователь і актор – усі ці характеристики можемо зарахувати до Кароля Воцтили, доля якого склалася дуже незвичайно.

Коли Кароль Войтила, молодий і заповзятливий поет, вирішив перервати практику писання і пішов у семінарію. Водночас його «Pieśń o Bogu Ukrytym» стала заповіддю пізнішого повернення до слова, але вже в іншому вимірі – містичному. Тоді слово перестало бути місією саме по собі.

Багато фактів вказує на те, що чимало висловлювань і думок, які спочатку з'явилися у листах чи текстах статей, пізніше переродилися у літературні образи. Усі вони містяться у системі етичних норм, як от вислів «Kobietą i mężczyzną ich stworzył». Письменник запропонував читачеві власний духовний досвід, передаючи драматизм власних пошуків на дорогах Божої та земної любові.

Агнешка Коморовська стверджує: *«Зрештою уся література, яку створив Войтила, позначена медитацією. Що більше, як поезія, драматургія, так і всі інші висловлювання автора сповнені точністю у виборі слів. Можна навіть говорити про його індивідуальний словник, в якому певні слова набувають конкретизованого, властивого саме для його творчості значення. Так відбувається у випадку зі словами „profil”, „próg”, „ciężar (właściwy)” та ін. То завдяки їм на різних етапах творчості можна знайти ті самі мотиви і думки, а також простежити їхні зміни. Ще цікавіше спостерігати за тим, як перші зав'язі деяких думок спочатку з'являються в літературі, щоб потім на постійно увійти до філософії. Усе це – як слова-ключі, так і випередження філософії літературою знаходимо у драмі «Promieniowanie ojcostwa», а також у попередньому творі „Przed sklepem Jubilera”» [20, с. 9].*

З огляду на ці чинники, не виникає запитань, навіщо Каролу Войтилі знадобилася художня література і яке її місце в доробку митця. Враховуючи досвід і рефлексії, який знаходимо в його рядках поезій та драм, входимо у філософський простір антропологічного персоналізму, в якому людині відведена центральна роль як співтворцеві.

Драматичні твори Кароля Войтили, тоді ще зовсім молодого письменника і актора, були побудовані на тих самих засадах, що й поезії. Це був обмін думками з читачем/глядачем. Основою театральних постановок стала проблема, а не подія чи персонаж. Ситуація є відображенням проблеми і знаком, що символізує її існування.

На жаль, творів К. Войтили не поставили в Рапсодійному театрі, до якого вони чудово надавалися. За часів ПНР вони не пройшли цензури. Натомість коли 16 жовтня 1978 року всі заговорили про нового Папу і кинулися до його творів, жоден із «традиційних» театрів не знав, як таку постановку здійснити. Виникала потреба дописати візуальну постановку, що

не відповідало суті «Театру слова», над яким працював К. Войтила. Інсценізація вимагала рапсодійного підходу і такого ж театру, але на той час його вже не існувало.

Ідея, яку зрештою не вдалося втілити молодому поколінню, до якого належав Кароль Войтила, мала благородну мету: Зверталися до молоді з надією, що вона відбудує в собі любов до краси, а Краків стане центром мистецтва польського слова. *«Можє, вся Польща вирушить колись у паломництво до Кальварії Зебжидовської [...] на містерії, міраклі і моралітети, польським словом прочитані. Можє, в Польщі ХХ століття вдасться створити найбільш художню форму проголошування святих текстів масам... Можє, за прикладом Польщі увесь християнський світ за допомогою художнього слова проголошуватиме Слово Боже... Можє, це наша історична місія»* [22, с. 9].

Ця ідеалістична візія нового покоління поляків не могла розвинутися в умовах комуністичного насилля. Проте її результати, матеріали, люди, які її сповідували, стали справжньою гордістю польського народу.

Свідченням контактів молодого К. Войтили з сучасною культурою, яка відповідала польським реаліям його юначих років, а саме модернізмові Міжвоєнного двадцятиліття після здобуття незалежності, є його ранні вірші та драми, в яких відображено прагнення та виклики епохи.

Так, у циклі його сонетів читаємо:

Widzę tę tęsknot budowlę, jak dusz słowiańskich gontyneę:

Słowianie się prawie wywodzą spod marzeń drzewnych zadum –

- bierwion narzućcie na ogień! – pieśń świętojańska niech płynie! –

Słowiańska duszo tęskna! O drogo świętych śladów!

*Słowiańska duszo moja – wpatrzaniem jesteś w Piękno
i jesteś rządzą Raju – z wieczystych nieukojeń –
oto sięgasz prawicą, pochodnią zbrojną ręką
w wierzeje kute – gontyny rozewrzeć podowje.*

*Największych apostołów tyś chram i fundament,
Ludzi miodnych i piastów gościnnych i lechów –
- oto niosą w monstrancji słowiański Sakrament –
Pokój idzie przyłogiem – błogosławi strzechom...*

I oto – Amen – Pieśniom niech się stanie zadość:

Słowiańska pieśń miłości – Łado! Łado! Łado! [13, s. 79].

Із цього вірша можна зробити висновок, що окрім центральних християнських мотивів у персоналізмі К. Войтили значне місце відведено народним традиціям, які беруть свій початок із дохристиянських часів.

Легенди, перекази, народна лексика, традиції та звичаї не лише поляків, а й усіх слов'ян фігурують у ліриці та драмі К. Войтили повсюдно. Теж виразно простежується динаміка розвитку художнього слова, яке в останніх його творах викристалізувалося в неповторний індивідуальний стиль і є свідченням антропології як життєвої філософії. Природа віршів Войтили основана на традиційній ліриці початку і першої половини ХХ століття.

Тема свободи найвиразніше прописана у поезії «Do Przyjaciół», у якій зазначено, що своє інтелектуальне середовище, зібране навколо Рапсодійного театру, студентського таємного гуртка тощо, Кароль Войтила вважав унікальним, вільним, прогресивним і, на жаль, рідкісним. Тому він писав:

*Wśród teatrum zniszczenia, na cezariańskim forum
żyjemy trzy kolumny, w ramionach architrawu,
z ziemi zrodzone cokołów, ku wiecznym Kapitolom
w mit zapatrzone ludzkości, w trud kamienistej uprawy.*

*Wpśród rozwalin teatrum, w kajdany zakutych wrót,
nad posągami Wolności, Miłości zdeptanym marmurem
wstajemy – o Przyjaciele – trzech ognisk żar i głód,
kolumny wśród ruin forum zniszczenia zbratane bólem.*

*Ku Kapitolom Wolności, w oczekiwaniu wyzwolin,
na święte iszczenie się mitu – mesyjańskiego profilu,
na kondygnacjach teatrum wpatrzone w objawień Olimp –
gdy wieczór się słowiański nad rozwaliska pochylił –*

*Z ognisk się łuną żywiczą ku świętej poniosło włości,
Ponad trzech kolumn zbrataniem w Ewangelicznej jasności [13, с. 83].*

Таким чином Кароль Войтила продовжив тему міфотворчості, звернувшись до світової міфології і символіки. Вірш був написаний улітку

1939 року, себто напередодні Другої світової війни, коли ще світ не бачив знищеної Польщі, але вже по ньому розповзався фашизм. Молодий Кароль бачив нові суспільні віяння як знищений театр чи пантеон, в якому вціліли лише три колони – він із друзями-однодумцями. У пізніших, воєнних і післявоєнних поезіях слово «profil» набуває дещо іншого значення, більш антропологічного – перед нами вимальовуються деталі людських облич і постатей, у яких відчувається велика енергія та потуга. Тому можемо ствердити, що антропологічні акценти у творчості К. Войтили з роками тільки зростали.

Якщо простежити, як динаміка розвитку окремої особистості і людства виражена поетапно у віршах Войтили, доходимо до висновку, що його антропологічні зацікавлення посутньо зростали разом із еволюцією поетичного стилю.

У період становлення драматургії відбулася переоцінка естетичних цінностей, що бачимо із вибору патріотичної літератури, яка читалася в рапсодійному театрі, та створення власних драм індивідуального характеру, які хоч і не дочекалися постановки в колі однодумців, однак набрали значної популярності в друкованій версії як художні твори, а тому перекладені різними мовами, достатньою мірою проаналізовані та високо оцінені читачами.

В останній поемі Йоана-Павла II, уже за часів папства, перед нами виникає духовно зрілий ліричний герой, досконало прописаний з образу самого автора. Його погляди скеровані у майбутнє Церкви та у свій відхід до вічності. Поряд із людським чинником, обрамленим рамками життя та смерті, духовну основу створює геній Мікеланджело та Ватиканський музей, в якому знаходяться численні витвори мистецтв, які створила людина.

Герой звертається до своїх співрозмовників як хтось досвідчений, що зі спокоєм і надією дивиться у майбутнє. Потреба емоційно прикрашати

текст на цьому творчому етапі вже є недоцільною, адже автор знає, ким є він, і хто ці люди довкола нього.

Багато спільних мотивів у цій поемі та драмі «Promieniowanie ojcostwa» свідчать про їх єдиний етап створення, якщо його для цього окреслити як зрілий.

2.3. «Промінювання батьківства» Кароля Войтили

У драмі «Promieniowanie ojcostwa» («Променювання батьківства») Кароля Войтили головним героєм, згідно з рапсодійною традицією, є ліричний герой – «Я», якому належать головні антропологічні роздуми на тлі думок інших, не менш важливих персонажів. Як бачимо, в інтерпретації рапсодійців, основну місію на їхній сцені виконує слово і думка, які передаються за допомогою важливого «інструмента» – актора. У драмі Войтили це сучасний Адам, який зрештою виходить від початків історії. Тому єднання з первісним Адамом символізує натовп людей, який виходить з-за куліс. При цьому головний персонаж озвучує свої думки: *«Trudne tam imię. Ileż razy myślałem, że muszę zatrzeć swoje ślady, że siebie samego muszę zatrzeć, by w ten sposób utożsamić się z każdym człowiekiem, którego dzieje pisze tłum. Czy pisze je tylko od zewnątrz? Oto stale powraca myśl, że powinienem w każdym człowieku odnaleźć siebie - szukając nie od zewnątrz, lecz od wewnątrz»* [36].

Твір має підназву «містерія» і був останнім, який написав Войтила. Маючи 44 роки, перед тим, як засісти на престолі св. Петра. Зміст стосується феномену любові. Головний герой Адам, з одного боку, відчуває себе щасливим, а з іншого – має нереалізовані прагнення. Роки минають, а він не став ні чоловіком, ні сином. Перебування в самотності та відречення від усього насправді є для нього пасткою, яка не дозволяє розвинути власного

«я». Від початку твору відразу відчуваємо сум, який червоною ниткою проходить через увесь твір. Герой доходить до висновку, що головним Батьком є Господь.

Літературний твір був написаний у 1964 році, а опублікований лише 1979 р., коли його автор уже був Папою і коли це був власне початок знайомства з Каролем Войтилою як поетом і драматургом. Більшість його творів, що вийшли друком у період перед його понтифікатом, тому що він надав псевдоніми і тільки невелике коло посвячених людей знало, що Анджей Явень і Станіслав Груда – автор, видатний церковний ієрарх. В аналізах досягнень дослідники почали приділяти багато уваги літературному Каролу Войтилі цього твору, міркуючи про його літературний жанр і вказуючи на його інтелектуальну насиченість. Немає сумніву, що «Випромінювання батьківства» належить літературній частині творчості св. Йоана-Павла II, а з іншого боку неможливо не помітити, що твір виходить за межі літератури, здійснюючи відкриття літератури для сфер філософських і теологічних рефлексій.

У творі простежується значна динамічна напруга в контексті антропології. Адам і Мати шукають змісту своїх стосунків, щоб побудувати добрі відносини з дітьми. Цікавим є мовний експеримент, адже поетичні висловлювання Кароля Войтили тут переплітаються із розмовними вульгаризмами. У тексті вистачає бунту і боротьби, які мають внутрішній вимір.

Як зазначено у праці М. Піндельського, універсалізм «*Brata naszego Boga*» передбачає зростання любові до ближніх, а окрім цього «більшої свободи», яка має добротою переважити гнів та зло. «Ситуації, у яких відбувається вибір, оснований на трансформованій біографії історичної особи – Адама Хмельовського, пізніше – брата Альберта. Однак друга

частина («У підземеллях гніву») вводить паралелізм подій, на які автор вказує у примітках, розповідаючи про головного героя:

„I wszystko, co się teraz będzie działo, chociaż wokół niego się rozegra, staje się jednak w nim”» [28, с. 37].

Випромінювання, осяйний блиск батьківства не є певною прелюдією до більш визначного твору, тому ми не можемо його віднести до ряду поетичних вступів філософської та теологічної антропології. Це автономна драма, глибоко закорінена у літературну традицію, а водночас новаторська, із пошуками правди про людину. Поєднання поета, драматурга, священника в філософа гармонійно вписується у біографію Кароля Войтили, майбутнього Папи. У творах кристалізується перше усвідомлення антропологічних потреб, яке в теоретичній області знань набуває характеру універсального досвіду людини. Натомість до універсального досвіду людства ми доходимо лише ззовні і вносимо чималу долю експресії, якої початково не вистачало. Це призводить до того, що зв'язок між літературними творами цього автора та його теоретичними працями допомагає зрозуміти довколишній світ і людину в ньому, незважаючи на її соціальний чи суспільний статус, професійну приналежність, вік чи стать. Кароль Войтила, досконало володіючи талантом Митця, опрацював власну методологічну та філософську базу, завдяки якій вивчення його творів не створює жодних труднощів. К. Войтила спрямовує наші погляди на правду.

Варто пам'ятати, що середньовічна релігійна містерія формувалася на зразок антропології св. Августина. Згідно з якою людина може віднайти правду в собі завдяки прагненню любові. Людина без Бога відчуває недосит тієї любові, оскільки людська природа від початку завжди була скерована на Бога. Без цього людина переживає неспокій серця. Парадоксальним здається той факт, що любов є захопленням собою самим, пізнання себе, акцептація змін і несподіванок. Це є філософія та антропологія спрямована на так

званого Іншого, який потребує нашої уваги. Відбувається зміна мислення в бік гуманістичних ідей і відмова від споживацтва.

Твір Войтили вважається драмою і водночас містерією, бо в ньому яскраво виражені речі, які на перший погляд здаються абсурдом. Письменник піднімає екзистенційні проблеми і запрошує до дискусії.

Однак не є абсурдом проникнення світла, а сцена вибору дитини і зустріч з Матір'ю є відтворенням віри на буденному тлі. Новаторською вважаємо метаморфозу замкненого «я», яке з часом відкривається на світ.

«Промінювання батьківства» є драмою мисленнєвого характеру, оскільки духовна особа може за її посередництвом проводити духовні справи. Людина також вчиться за посередництвом цього твору уникати втеч, особливо від себе самого. На щастя, головний герой досягає з часом успіху завдяки поглибленій внутрішній роботі. Потреба таких драм незаперечна, адже вона має також непересічне психологічне значення.

Перед читачем/глядачем розкривається безліч людських портретів. Це всі різні особи, з різними професіями, рисами характеру, зовнішності, одягу тощо. Войтила дуже виразно промальовував кожну деталь: «- Oto ludzie, którzy wychodzą z bram huty... mają na sobie robotnicze kombinezony i kurtki skórzane; - oto przechodnie: mijają mnie na rogu ulicy, nie patrząc w moim kierunku ; - oto ci, którzy trafiają do swych mieszkań i cicho zamykają za sobą drzwi, lub zatraskują furtki ogrodów; - jedni patrzą z przejęciem na to, co poza nimi, inni nawet nie odwracają wzroku; - wszyscy przechodzą: każdy z nich niesie w sobie nieuświadomioną treść, która nazywa się człowieczeństwem. Z tym łączy się bolesne doświadczenie tylu pokoleń. Czy można w nim się ukryć? Czy trzeba je, wręcz przeciwnie, wydobyć z ukrycia, jak przedmiot, który się podziwia lub też którym się gardzi? O, człowieczeństwo, które możesz być wypełnione po samą swą górną granicę, lub wyniszczone po samą dolną! Jaka jest odległość tych granic?» [36].

Як авторові вдалося розширювати систему людських профілів? Відповідь знаходимо у таких словах: «Weź myśl i dokończ człowieka» (*Profil Cyrenejczyka*).

Profil wśród drzew. Inaczej: profil wśród kolumn.

Inaczej: profil wtopiony w taflę mokrego bruku.

Inaczej: profil człowieka we drzwiach własnego domu.

Inaczej jeszcze zwycięzca: w profitu grecki półbóg.

*Jest profil Cyrenejczyka, który najlepiej znam,
najwszechstronniej.*

*Zaczyna się zawsze przy drugim Człowieku,
od bark opada,*

by urwać się właśnie tam,

gdzie ów Człowiek najbardziej jest sobą

I najbardziej bezbronny -

*(bezbronny byłby wówczas, gdyby to, co w nim i z niego,
nie tworzyło żadnego pionu, ale uległo).*

*O takim więc profitu i o tamtym drugim Człowieku
nieustannie mówi mi życie.*

(Wówczas profil przechodzi w przekrój) [35, c. 51].

У цьому циклі промовистим є «zakorzenienie myśli» і «dokończenie człowieka», чого автор прагне у першій частині поеми, хоча реалізація відбулася у другій частині. У поемах достатньо драматизму, щоб провести паралелі з драматичними творами письменника.

Натомість драма наповнена життєвими сентенціями, такими як: «Я зрозумів, що ти не хочеш, щоб я був батьком, поки не зрозумію, як бути сином», «Ніколи не чини так, як сліпець» тощо. Також у творі знаходимо

образи, які пізніше не випадково повторюються у «Римському триптиху». З-поміж інших це потік, вздовж якого треба іти проти течії води. Іти проти течії – це зберегти власну самобутність, не зректися людей і поглядів.

Додатково у творі розглянута проблема дитячого сирітства. Адам пробує її вирішити, адже бере дитину на виховання. Біографічний чинник, коли дитинство К. Войтили теж було позначене втратами і самотиною, виразно проглядається за цими рядками. У своїй нечисленних творах, як бачимо, Папа спробував охопити болючі суспільні події – він не виявляє ляку ні перед чим, а тому навчає відваги й інших. Недаремно слова про відвагу він сказав у ті перші миті, коли його проголосили Папою.

Пізнати друге «я», людину, яка перебуває поруч, можна тільки відкрившись самому, тому одним із ключових чинників розвитку особистості є правда. Окрім того, автор пропонує увійти на її простір, співвідчути її радощі та проблеми.

Кароль Войтила у своїх драмах проводить читача різними шляхами пізнання світу. В особі художника він вводить нас у світ митців і духовних осіб, які турбуються про найубогіших. В наступній драмі він проводить нас містом, де головна роль відведена ювелірові. У його місії – контакт людини з Богом і її теоцентрична спрямованість. Без цього напрямку, як стверджує автор, поєднання з Іншим неможливе. Зрештою у «Променюванні батьківства» ми зустрічаємо персонажа, який прагне стати батьком і шукає шляхи виповнення своєї пустки, якою б мала стати самотність. Кароль Войтила вказує на те, що спільним знаменником усіх змальованих ним історій (а таких драм є шість) є пошуки другої людини, пошуки себе, пошуки Бога. У цьому потрібному ключі прихована суть всієї його творчості.

Природа залишається одним з найбільш недоторканих явищ, яке залишилося нам після втрати вічного життя і Едему. Відомі факти, що Пап

сам любив перебувати на природі, їздити на лижах, займатися гірським туризмом. Усі ці набуті якості він пізніше передасть у творах, де гірському краєвидові відведена першість. Гори для людини – це виклик. Відтак письменник закликає розвивати власну витривалість, ніколи не здаватися, а йти вгору, проти течії, навіть якщо всі інші відмовились від прикладання до життя значних зусиль.

Окрім біографічного фактора, вбачаємо в цьому одну з важливих частин його філософської концепції й антропологічного сприйняття світу. Уже будучи кардиналом, Кароль Войтила, викладав у студентському середовищі в Кракові і разом зі студентами вибирався в походи. Це він розпочав традицію довгих паломництв по теренах Польщі до образу Чорної Мадонни. Таке світосприйняття було К. Войтилі дуже близьке. Тому його твори частково містерійні.

Важливими елементами антропологічного виміру творчого доробку К. Войтили є самопожертва і самопосвята. Письменник закликає молодь до відважних вчинків. Тільки таким чином можемо пізнати себе і водночас нашого приятеля.

Відправною точкою феноменологічного методу було охоплення елементарного просторового змісту в окремих поглядах. Тому розмежування поетичного тексту має здійснюватися таким чином, щоб виокремити фрагменти, які породжують певні погляди, а потім визначити, які слова є еквівалентними конкретному змісту. Тому розмежування має три етапи: а) фрагментація, б) сегментація і в) створення просторових прогалін.

Одним з основним векторів розвитку особистості є сімейні стосунки. Войтила не змальовує ідеальних відносин між чоловіком і жінкою, проте аналізуючи причини незгод, зупиняється на тому, що поєднує членів сім'ї в одне ціле. Хоча він сам був католицьким священником і не міг створити

власної родини, К. Войтила старався переживати духовне батьківство/материнство.

Принагідно варто зазначити, що материнство у розумінні поета є також виразом батьківства, оскільки постійно повертається до батька, черпаючи від нього підтримку і силу. В обидвох планах метафізичного рівня батьківства – як земного, так і Божого, ключову роль відіграє аналіз слова «моє», яке містить у собі самотійність, привласнення і навіть ідентичність. Тому головний герой заявляє: «Аналіз слова „моє” веде мене завжди до Тебе» [36]. При цьому потрібно визнати свою відкритість на Іншого, на світ. Аналіз слова «моє» приводить нас у світ персоналізму.

Серед основних цінностей людського буття є прагнення навчатися, розвиватися, формуватися на що вказує досліджуваний нами автор. Пригода з освітою для К. Войтили асоціюється з новими знаннями, пізнанням нових країн, відвідування закордонних друзів тощо. Тому герої творів Войтили здебільшого належать до інтелектуально розвиненої частини суспільства.

Водночас письменник не оминав увагою простих робітників, адже згідно з біографічними даними, він сам працював на заводі, пізнав тягар фізичної праці. Як бачимо, письменницький досвід безцінний і дуже важливий в описі літературних героїв. Деякі з них нагадують самого автора.

Випромінювання позитивних рис, ідей є особливим процесом, на який письменник звернув непересічну увагу. Якщо людина має власні цінності, вона обов'язково ділиться ними з іншими. Тому, на думку К. Войтили, у світі одна людина є частковим віддзеркаленням іншої. Протягом багатьох років, будучи на престолі св. Петра у Римі, він не писав поезій, створюючи релігійні та філософські праці, проте якщо детально вивчити його останні твори, виникає певний поділ на творчі етапи, серед яких виділяється молодіжний післявоєнний період. Ентузіазм молодого митця щодо розвитку вітчизняної культури, патріотизму тощо. У цьому контексті виникло

чимало поетичних творів. «Промінювання батьківства» не встигнуло побачити світ перед виїздом до Риму, тому лежало всі ці роки на полиці, аж поки не дочекалося свого видання. Тим не менше, його цінність безсумнівна.

Чи не найважливішим духовним зв'язком вирізнялася лірика Юліуша Словацького, на духовність і патріотизм якого Кароль Войтила завжди посилався. Особливе місце в цьому пантеоні творів займає «Кроль-Дух», якого неодноразово ставили на сцені Рапсодійного театру.

Самопожертва, смерть і кров – це три визначники, у межах яких розвивалася романтична візія романтизму в інтерпретації Ю. Словацького. Додатковим є генезійський образ світу як космосу. Усі ці теорії письменник накладає на події християнського Великого Тижня, що повністю підтримує Кароль Войтила.

Вимальовується поляризація почуттів і образів, у динаміці розвитку яких окреслено емоційний та естетичний чинники. Ця теорія в поетичному плані частково перенята у віршах Кароля Войтили.

Що примітно, саме Словацький у своїх віршах пророчо передбачив прихід «слов'янського папи, брата народів». Цікаво, чи Кароль Войтила міг передбачити, що це пророцтво стосувалося саме його і це йому призначено відкрити світ на примирення та поєднання.

Єдине, чого не зустрінемо у К. Войтили і він не переняв від Словацького, це лементи чорного романтизму. Віра в Бога та літургійні традиції у нього переважають народні образи негативної конотації.

Легендарність поезії Словацького мала теж дещо радикальний характер, якому бракувало поміркованості у звичайних, буденних справах. Такого радикалізму у різкій формі також не зустрінемо у К. Войтили. Войтила, який після ранньоромантичного молодечого запалу перейшов до антропології.

Таким чином, бачимо, що динаміку розвитку антропологічних мотивів у творах Йоана-Павла II передусім творять паралелі з творчим доробком Ю. Словацького, К.-Ц. Норвіда, учасників творчого колективу Рапсодійного театру та ін. У цьому контексті твори К. Войтили гармонійно вписуються у систему польської літератури, відображають віяння доби, сприяють комплексному вивченню періоду.

Трагізм людського буття позначений відсутністю свободи, непорозуміннями між людьми, тяжкою працею простого люду, неналежним рівнем віри і довіри до Бога.

Ініціацією літературного слова К. Войтили стали студентські роки і літературне життя Кракова. Хоча Вадовіце теж мали значний вплив на становлення Войтили як поета.

У рінні роки творчі пошуки поета затьмарила війна, перебування у підпіллі, страта близьких людей. Однак естетичні смаки письменника формувалися незалежно ні від чого. Його щира відданість поезії та сцені створювали переконання, що Кароль ніким іншим не буде, як тільки талановитим і відомим актором.

Перехід на новий етап визрів із першими драмами, яких було всього шість, та вироблення нового стилю, власне авторського. Вірші того періоду стають значно різкіше, їх рівномірність складу та звукосполучень порушується, оскільки Кароль набирає внутрішньої твердості і впевненості. Ще раз варто наголосити, що це відбувалося в окупованому фашистами Кракові, коли кожен день для будь-кого із мешканців міг бути останній. Рвучкі, часом обрубані рядки – це те, по чому ми можемо впізнати стиль К. Войтили.

З часом він вирівнявся і перейшов на третій, зрілий період. Йоан-Павло II не мав часу на створення нових поезій філософського змісту, тож його антропологія вилилася у праці теологічного характеру.

Природа поетичного слова молодого і старшого К. Войтили значно відрізняється. На це мало вплив оточення, в якому він жив і творив, ті вимоги, які йому протягом останніх років ставила церковна ієрархія. Остання поема написана з турботою про подальшу долю Католицької Церкви. Тут він виступив як справжній батько, наставник, керівник, а не тільки як поет чи філософ. Антропологія проглядається у фресках Сикстинської капелли, у гірському краєвиді, який традиційно присутній у поезії Йоана-Павла II, у біблійних подіях, яким автор надає ключового значення.

З поеми виникає, що авторська обізнаність із культурою світу, а не тільки Польщі, є дуже значною і вагомою, а також має вплив на оточення, чого раніше у віршах К. Войтили так виразно не помічалось.

Поема «Трытык Rzymski» набула такої популярності, що відразу була покладена на музику, перекладена багатьма мовами. Відтак можемо вважати, що творчість Войтили з роками зростала у своїй популярності.

Творчу пригоду, яку він переживав у молодості, роки і обставини значно трансформували, надавши їй поміркованого, продуманого характеру, але й з зрілої виваженості.

Виходячи з цього, залишається тільки пошкодувати, що Папа Йоан-Павло II як суспільний та релігійний діяч внутрішньо переважив, хоча й не повністю витіснив, Папу-митця, якого світ також сприймав і високо оцінював.

Огляд творів К. Войтили здійснюється безупинно, адже його книги видаються на сьогодні і в Польщі, і в світі великими тиражами.

Маловідомими у порівнянні з віршами залишаються драми, на постановку яких на сцені ще прийде час.

Для нашого дослідження найважливіші у цих матеріалах антропологічні мотиви, оскільки вони відіграють ключову роль у становленні Йоана-Павла II як митця.

Варто підсумувати, що слово у віршах і драмах К. Войтили вивляло значну динаміку змін, що, в свою чергу, впливало на антропологію творчості поета. На конкретних прикладах необхідно розглянути це у наступній, завершальній частині роботи.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМА МИСТЕЦТВА І МИТЦЯ У ВІРШАХ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ

3.1. Мистецтво як завдання і покликання

У «Листі до митців» Йоан-Павло II виразно окреслює роль мистецтва у процесі духовного становлення особистості. На його думку, його вимір різноплановий і охоплює два основні простори – саме життя як мистецтво (спробу творення самого себе на образ і подобу Бога) та творення шедеврів задля зміни світу на краще. У першому випадку творцем є кожна людина, натомість у випадку з формуванням творів мистецтва маємо справу з особливим покликанням вибраних для цього людей.

Папа Римський, скеровуючи своє поетичне світобачення на постаті багатьох людей, різних станів і професій, писав: *«Важливо помітити різницю, але і зв'язок тих двох аспектів людської діяльності. Відмінність є очевидною. Чимось одним є вміння, завдяки якому людина творить свої вчинки, несе відповідальність за їхню моральну цінність, а чимось іншим є вміння, завдяки якому людина є митцем – тобто, вміє діяти відповідно до вимог мистецтва, сумлінно дотримуючись його специфічних правил. Тому митець уміє створювати предмети, але це саме по собі нічого не говорить нам про його моральний характер. Тут він не створює себе, не формує власну особистість, а лише використовує творчі здібності, надаючи естетичних форм виниклим у свідомості ідеям. Хоча це розрізнення має фундаментальне значення, не менш важливим є зв'язок між цими двома навичками – моральною та художньою, які дуже глибоко обумовлюють одна одну. Створюючи твір, митець виражає себе настільки, що його творчість є особливим відображенням його сутності – хто він і який він»* [15].

Бачимо, що в концепції Кароля Войтили від початку його творчої і релігійної діяльності антропологічний персоналізм охоплює всі види

творення, поєднуючи в собі етику та естетику як завдання і покликання особистості.

Перший із аспектів, етичний, яскраво виражений у циклі віршів «Profile Cyrenejszyka», який поділений на кілька важливих частин. У першій з них – «Zanim jeszcze potrafiłem rozróżnić wiele profilów» («Ще перед тим, як я зумів розрізнити багато профілів») – Кароль Войтила змалював загальну постать людини – Іншого, який, за біблійною оповіддю, допомагає Христові нести Його хрест на Голгофу. При цьому автор наголошує на зв'язку особи не лише з небом, а й із землею, з іншим Божим творінням, із природою людського виникнення.

Поет запрошує читача до співтворення, оскільки пише:

*We myśl i dokończ człowieka
lub też mi pozwól rozpocząć siebie samego na nowo
lub też inaczej: niech on Ci tylko pomaga,
a Ty go prowadź [35, с. 52].*

Окрім Симона Киринеянина у поетичних роздумах Кароля Войтили з'являється ще одна постать на шляху на Голгофу – Вероніка, яка пошкодувала Христа і витерла йому кривавий піт із обличчя. Релігійний переказ у формі легенди розповідає про перший нерукотворний образ Бога, який зберігся на хустці Вероніки. У цьому місці автор переходить від моменту творення внутрішнього світу людини до сутності справжнього мистецтва, яке не може існувати без добра, милосердя, відваги і правди. Він наголошує, що цей процес, який розпочався у вчинках Киринеянина та Вероніки, тепер триває безупинно, а шлях, на який вони стали, ніколи не закінчується.

Ця думка стверджена у формі риторичного запитання, відповідь на яке очевидна:

*Czy pamiętasz ów pierwszy krok, którym dotąd idziesz
bez przerwy? [35, с. 53].*

Друга частина поетичного циклу «Teraz już zaczynam rozróżniać poszczególne profile» («Тепер вже я починаю розрізняти окремі профілі»)

присвячена різним категоріям людей – дітям і дорослим, здоровим і неповносправним, робітникам і представникам інтелектуальних спеціальностей, меланхолікам і шаленцям тощо. Автор робить спробу відповісти на запитання, яким чином можна поєднати усі ці категорії в процесі творення та моральної відповідальності за свою діяльність.

Окремо можемо виділити вірш «Myśli człowieka», який засвідчує слабкість людської натури, сумніви і перешкоди на шляху цього пізнання. На основі цього варто ствердити присутній у віршах Войтили дуалізм людини-творця, яка створена для співтворення, але сама, без допомоги Бога та іншої людини, залишається безсилою.

Кароль Войтила стверджує, що першими мистецькими творами можемо вважати деталі, які виходять з рук робітника автомобільного заводу і спряють еволюції світу. Противагою його діяльності є продукція, виготовлена іншим робітником, які створює деталі для зброї. Чи другий із цих персонажів теж є творцем – запитує читача автор. Чи те, що веде, до знищення, може бути мистецтвом або шедевром? – запитує він теж самого себе.

Головний герой вірша «Robotnik z fabryki broni» шукає відповіді:

Świat, który tworzę, nie jest dobry –

Lecz ja nie tworzę złego świata!

Czy to wystarcza? [35, с. 62].

Вершиною цих роздумів є інший цикл віршів – «Kamieniołom», в яких, окрім творива (матеріалу і того, що з нього виникає), враховано ще декілька аспектів мистецького процесу – натхнення і участь, в якій мається на увазі зв'язок поміж роботою рук та людського серця. Тому виникає кілька паралелей: праця як мистецтво, кожна діяльність як мистецтво і все людське життя як мистецтво і процес творення. З огляду на це, мова теж твориться, а вершиною її як творіння є Слово [35, с. 72].

Цей процес доповнює обов'язковий елемент співучасті, оскільки людина на шляху творення ніколи не є самотньою. Зокрема, Кароль Войтила зазначає:

Nie był sam. Mięśnie jego wrastały w ogromny tłum,

*Dopóki dźwigały młot i pulsowały energią –
Lecz trwało to wszystko tak długo, dokąd czuł
pod stopami grunt,
dokąd kamień nie zmiażdżył mu skroni
i nie przeciął komór serca [35, с. 75].*

Відтак квінтесенцією всіх образів людини-творця є постать символічного титана, який змінює долю світу завдяки поєднанню фізичного і духовного начал. І хоча письменник наголошує на його смертельній природі («*czas jego stanął gwałtownie*» [35, с. 79]), проте не менш важливим залишається зв'язок поколінь, завдяки якому традиція творення продовжується і ніколи не припиняється. А чоловік, який відійшов, «*зabrał із собою внутрішню структуру світу*» [35, с. 81], перейшовши із нею у вічність як результатом своєї любові.

Так у поетичній формі Кароль Войтила відтворив долю людини-творця, якій, попри слабкість та дуальність її природи – те, що сама є творінням, відведене місце поряд із креативною місією самого Бога.

3.2. Ключова роль особи у формуванні культури і суспільства

Кароль Войтила у своїх поезіях окремо виділив процес мистецтва як особливого покликання вибраних людей, які пропонують світові твори, сповнені краси та рефлексії, і таким чином його змінюють, перемагаючи зло і гріх. Попередньо ми розглянули образ антигероя («*Robotnik z fabryki broni*»), який є співтворцем зброї і зла. Оскільки автор запрошує читачів до дискусії та глибших роздумів на цю тему, варто детальніше розглянути його розуміння місця митця у суспільстві, формуванні нації та її культури.

Виконуючи обов'язки Папи, Войтила, який пожертвував своєю творчою, зокрема театральною, кар'єрою задля священницького шляху, наново повертається до теми суті людського мистецтва, визначаючи не тільки його духовний, а й суспільний вимір і вказуючи на його високе призначення. У «Листі до митців», опираючись на думку зі Старого Завіту, що світ від за

своєю природою є добрий (Бут. 1, 31), він наголошував також на його споконвічній красі, яку необхідно примножувати, як отримані від Бога біблійні таланти (Мт. 25, 14–30). Такий світогляд простежуємо у Войтили ще з юних років, оскільки він декларував це у своїх ранніх поезіях.

У момент поєднання внутрішнього життя людини з талантом перетинаються її мистецькі завдання і покликання. Кароль Войтила зауважує, що видів цього покликання є дуже багато: *«Хто помічає в собі Божу іскру, якою є мистецьке покликання – покликання поета, прозаїка, художника, скульптора, архітектора, музиканта, актора... – водночас відкриває певний обов'язок: не можна змарнувати цього таланту, натомість його потрібно розвивати, щоб за його допомогою служити ближньому і всьому людству»* [15]. Усі ці види творчості мають однакову вагомість і особливу місію.

По-перше, Кароль Войтила, звертає увагу на те, що митець – це передусім патріот своєї Вітчизни. Яскравою ілюстрацією при цьому слугує вірш «*Pozwól mi patrzeć własnymi oczyma...*» із збірки «*Wigilia Wielkanocna 1966*», в якому стверджується:

*Ojczyzna posiada bliskość niewysłowioną – ruch, który przenika stulecia,
Który pozwala wyłonić z pokoleń nie treść, lecz właśnie osobę...* [34, с. 187].

У цьому контексті важливою є авторська еволюція, виражена збіркою «*Myśląc Ojczyznę*», у якій Кароль Войтила відкриває зв'язок поміж краєм – мовою – історією – нацією.

Це важливі дороговкази, які допомагають розкрити покликання митця:

Ojczyzna: wyzwanie tej ziemi rzucone przodkom i nam, by stanowić o wspólnym dobru i mową własną jak sztandar wyśpiewać dzieje [34, с. 203].

Мистецькі пошуки в суспільному вимірі містять у собі всі ці напрями розвитку, які взаємодоповнюються. Кожен із митців інтерпретує вказані цінності індивідуально, проте існує спільна міра відповідальності за мистецьку діяльність, до якої закликає Йоан-Павло II: *«У розлогій панорамі культури кожного народу митці займають своє місце. Коли йдуть за голосом натхнення, створюють справді цінні і гарні шедеври, не лише збагачують*

культурну спадщину кожного народу і всього людства, але й виконують також вагомую суспільну функцію задля спільного блага» [15]. Тому ще одним важливим чинником розвитку людини-творця є його громадянська позиція.

Символом митця, закоріненого у власну культуру і традиції, у Кароля Войтили незмінно залишається дерево. Цей образ виникає у багатьох його поезіях, проте найглибший його зміст розкривається у творі «*Myśląc Ojczyznę, rownącam w stronę drzewa...*». Так, із первісного дерева пізнання добра і зла крізь століття проростають пагони людських сумлінь, коріння історії. Вони виростають із землі, яка для кожного митця залишається незмінною цінністю, оскільки він покликаний її возносити і перероджувати у «*нову землю*» [34, с. 207]. Передумовою цього переродження є «*любов поколінь, яка переросла ненависть*» [34, с. 207].

Для самого Кароля Войтили як для митця джерелом натхнення завжди залишалося Слово. Його етична програма була викладена вже в одній із перших поетичних збірок – «*Renesansowy psalterz*» («*Psalterz Dawidów*» або ж «*Księga Słowiańska*»). Згідно з нею, результатом кожного людського творіння повинне бути моральне добро в антропологічному та теоцентричному вимірах [31, с. 275]. Найпоширенішими образами в цьому контексті, як слушно зауважує Кшиштоф Дибцяк, є «*блиск води, сяючі предмети, дно душі, яке відображає і притягує дзеркало, поєднання особи з надприроднім простором, просвітлене і просвітлююче око*» [34, с. 285].

Остаточним елементом мистецького процесу, на думку Кароля Войтили, є свобода, якої протягом віків не вистачало багатьом творцям. Автор має на увазі не почуття вседозволеності, а свободу як головну цінність спільноти. У вірші «*Docieram do serca dramatu...*» він окреслює її як особливий дар:

I patrzcie! – że wolność waszą i naszą odkrywamy ciągle na nowo jako dar, który przychodzi, i zmaganie, którego wciąż nie dosyć [34, с. 203].

Як бачимо, митець у віршах Кароля Войтили – це вільна, креативна, відкрита на іншу особу і віруюча особа, яка виявляє національну і громадянську гідність, активну суспільну позицію та патріотизм.

Висвітлюючи цей багатогранний образ, автор вказує на джерела власної творчості, яка для нього є водночас завданням і покликанням.

3.3. Поетичний заповіт Йоана-Павла II «Римський триптих»

Вершиною поетичного генію Йоана-Павла II слушно вважають «Римський триптих» («Tryptyk Rzymski»), створений на завершальному етапі його понтифікату, у якому рапсодійні, діалогічні мотиви виражені в максимально відкритий спосіб, а християнському персоналізму відведена ключова роль. У поемі простежуємо різні форми діалогу, які допомагають розкрити сутність мистецтва як різностороннє явище.

«Передусім потрібно звернути увагу на подвійне коріння поезики Войтили: „польське” і „римське”, перше з яких пов’язане з типово слов’янським способом висловлювання думок, друге – з християнським посланням. Маємо тут справу з „поетичним” і „богословським” елементами. Це два голоси, які гармонійно між собою співзвучні» [30, с. 25].

Перед читачем постає кілька проєкцій сприйняття сучасного світу і ролі митця. У першому розділі «Струмінь» це розкриття людини, погляд якої спрямований на природу. У ньому піднімається проблема «екологічного мислення», оскільки поет у розмові з гірським струмком звертається до нього із екзистенційним запитанням:

*Co mi mówisz górski strumieniu?
w którym miejscu ze mną się spotykasz?
ze mną, który także przemijam –
podobnie jak ty... [17, с. 9].*

Отож, перше відкриття сутності мистецтва – це «здивування» чи «пошуки джерела», як окреслює його Папа, оскільки Бог, створивши світ навколо нас, наповнивши його чистотою, і є Першотворцем. Джованні Реале пропонує поглянути на витoki цього «здивування», які походять з античної Греції, із філософії Платона та Аристотеля [30, с. 44].

Драматизм творчих пошуків людини зображений як піднімання угору, продирання крізь хащі, рух проти течії. Мирослава Олдаковська-Куфльова пояснює ці поетичні рядки у біблійній перспективі: «*Образ продирання крізь хащі означає водночас наближення думкою, через медитацію, до початку часів, до початку створення*» [25, с. 62]. Із цього приводу логічним є образ першої людини Адама, праотця людства, якому присвячений другий розділ поеми.

Друге відкриття – це роздуми над «Книгою Буття» у Сикстинській капелі Ватикану, із промовистою панорамою створення світу, яку зобразив Мікеланджело. На ній Адам віддалений від Творця на відстань витягнутого пальця, отож, як стверджують інтерпретатори цієї картини, таким чином виражає свою власну волю, від якої залежить кожен творчий акт. Людина за своєю природою є вільною і її вчинки, доля, результати праці та зусиль залежать від її власного вибору.

Однак не менш важливою, на думку автора, є і друга частина поліхромії, на якій увіковічено персоніфікований образ Бога-Отця, який є «*widzialnym znakiem odwiecznej Miłości*» [17, с. 22]. Без Його запрошення – дару, який отримує людина, її діяльність є неповною, нереалізованою:

Przedwieczne Słowo jest jak gdyby progiem,

Za którym żyjemy, poruszamy się i jesteśmy [17, с. 19].

У художній панoramі вимальовується ще кілька важливих образів. З одного боку, це постать Єви, яка створена як одне ціле з чоловіком, а їхнє єднання є ключовим – «*za jego horyzontem odsłania się ojcostwo i macierzyństwo*» [17, с. 23]. З іншого боку, неоднозначною є перспектива Божого суду, бо він для кожного має індивідуальний вимір:

To, co we mnie niezniszczalne,

teraz staje twarzą w twarz z Tym, który Jest [17, с. 24].

Спільним мотивом усіх трьох частин «Римського триптиху» є зупинка на порозі, на початку шляху, тож завжди попереду існує перспектива, а пошуки людського сенсу – це безперервний процес, як прогрес чи еволюція. Йоан-

Павло II визначає це як поріг створення світу і поріг історії, від якого розпочинається людське паломництво.

Третя частина триптиху «Узгір'я в країні Морія» – це мандрівка, яка має свою мету. Передусім це біблійний Авраам, який рушає в обіцяну землю за Голосом Бога. Першопричиною мандрівки стає покликання, без якого людські пошуки є безцільними. Допоки особа не чує Голосу (автор вказує, що для цього ми маємо виховувати в собі «прозорість сумління» [17, с. 27]), вона не може створити власного геніального твору.

Натомість драма зустрічі з Богом відбувається саме на горі Морія, де герой повинен принести в жертву свого єдиного сина. Читач доходить до розуміння, що людина покликана не лише приймати дари, а й жертвувати, віддавати, посвячувати себе чомусь і комусь. Через це розуміння усвідомлюємо ціну людського Відкуплення.

*Jeśli dziś wędrujemy do tych miejsc,
z których kiedyś wyruszył Abraham,
gdzie usłyszał Głos, gdzie spełniła się obietnica,
to dlatego,
by stanąć na progu –
by dotrzeć do początku Przymierza* [17, с. 36].

Отже, варто підсумувати, що в поезії Кароля Войтили (Йоана-Павла II) маємо справу з діалогічним мовленням, яке виводить свої традиції із рапсодій та антропологічних літературних здобутків попередніх поколінь, однак іде далі, творячи свій власний «театр слова», у якому все націлено на контакти особистості з іншою людиною, зі світом, з Богом і зрештою зі своїм внутрішнім «я». Динаміка цього процесу міститься в таких словесних векторах – «здивування», «споглядання» і «жертвування». Така, на думку Кароля Войтили, є сутність антропологічних мотивів і місця людини-творця у світі, тісно пов'язаного із сутністю Всевишнього Творця, у якого процес творіння виникає із Любові.

З огляду на це проблема людини, у тому числі й митця, в антропологічному вимірі має ключове значення для всієї літературної епохи – нашої сучасності, у якій жив і творив Кароль Войтила, а його твори й надалі продовжують змінювати світ.

Таким чином, у перспективі проблему антропології сучасного письменства потрібно розглядати у розрізі творчості Кароля Войтили (Йоана-Павла II) та інших письменників, які творять загальне гуманістичне тло польської та інших літератур. Запропонований компаративний рівень сприятиме виробленню загальної теоретичної основи на цю тему.

Творчий доробок Кароля Войтили заслуговує на низку різнопланових наукових розвідок як у літературознавчому, так і перекладацькому планах, тому ми заохочуємо присвятити цій проблематиці подальші дослідження, розглянувши її під іншим кутом зору.

Хоча автор стверджував про кінець всього:

*Te słowa wstrząsną każdym. Bo zakończenie myśli
znaczy, że ma się ona wyczerpać w przedmiotach*

i zgasnąć

jak oko,

które jasnym swym rdzeniem nasycza rzeczywistość

i przeobraża... [35, с. 89],

знаходимо у нього і дуже оптимістичні настрої на майбутнє, які мають виключно антропологічний характер персоналістичного характеру і які можуть стати дороговказом для подальших досліджень:

Myśl nasza nie związała się z jasnością przedmiotów,

myśl nasza wierna została potędze zwyczajnych rzeczy,

a jeśli tyle z nich nie otwarło się przed nami dotąd,

to znaczy, że nasza myśl nie zakończyła się jeszcze [35, с. 88].

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши антропологічні мотиви, висвітлені у віршах Кароля Войтили (Йоана-Павла II) в контексті етичного персоналізму як форми християнської антропології, ми дійшли до висновку, що вибрана для дослідження тема є у цього автора однією з головних.

Нам вдалося простежити мотиви цінності людського життя, пов'язані з онтологічними питаннями. Сам автор поезії вступає у відкритий діалог із сучасниками, особливо звертаючи увагу на потребу внутрішнього зростання молоді. Його ліричний співрозмовник набуває різних облич – від непримітного робітника, якого автор виносить на п'єдестал людської гідності, до самого Бога, якому поет може довіритись в індивідуальній зустрічі та розмові. Він висвітлений у кількох важливих діалогічних проєкціях: «людина – Бог», «людина – суспільство», «людина – інша людина» та «людина – її власний внутрішній світ». Додатковою мистецькою проєкцією є діалог автора з читачем, який має довірливий та щирий тон.

Усі ці доміанти творчості Кароля Войтили перегукуються із віршами Ципріана Норвіда, представника школи пізнього романтизму, який увів польську літературу в філософський простір антропології. Водночас не менший вплив на поетичний геній майбутнього папи мали мистецькі експерименти Рапсодійного театру, в яких він теж брав участь як ініціатор, літератор і актор. Кароль Войтила серед мистецьких здобутків особливо виокремив досягнення письменників, творча сутність яких незаперечна. Принагідно автор висвітлював моменти власного натхнення та творення за допомогою сили слова.

Вдалим поєднанням універсальних і релігійних інспірацій є поетичні рядки К. Войтили, звернені до представників різних суспільних станів, різного віку та статусу. Такий підхід простежуємо у віршах «Myśląc Ojczyzna, powracam w stronę drzewa...», «Natchnienie», «Tworzywo», «Magnificat», «Inwokacja», «Ciężar właściwy», «Uczestnictwo», «Nad studnią w Sychem» тощо.

Особливого звучання у висвітленні проблематики мистецтва і митця набула остання прижиттєва поема «Грутык Rzymski», яка звучить як духовний заповіт Йоана-Павла II. У ній високий мистецький твір Мікеланджело у Сикстинській капелі Ватикану накладається на співтворіння людини з Богом, а тому співзвучний із природою, духовним життям і пошуками суті людського життя. У творі наголошено на невмирущості справжнього мистецтва і його проекції стосунків людини і Бога.

Усі ці поезії вказують на слабкість людини-митця, яка сама є творінням в очах Бога-Творця і без нього неспроможна будувати ані себе, ані довколишній світ. Водночас поет наголошує на важливості людської волі, без якої діалог зі світом неможливий. Поєднання двох площин людської екзистенції відкриває дуалізм людської природи. Водночас автор розкриває велич мистецтва і його високе призначення, наголошуючи, що за стараннями людських рук і сердець стоїть сила, яка спонукає творити.

Дидактичний характер віршів К. Войтили спонукає молоде покоління до вивчення і практичного застосування ідей креативної діяльності та емпатії у сучасному світі, спрямованому на конформізм, споживацтво, байдужість до інших. За таких проявів небезпеки знецінення людського життя поезія Войтили спроможна зцілювати сучасне суспільство, оскільки вона ставить вимоги, навчає обов'язковості, поваги, толерантності та цілеспрямованості у досягненні високих цілей, до яких покликана кожна людина.

Як бачимо, перспективи вивчення поетичного здобутку Кароля Войтили в антропологічному контексті значні, тож потребують наступних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Йоан-Павло ІІ. Римський триптих. Білий Дунаєць; Остріг : Волення з Волині, 2008. 71 с.
2. Войтила К. Вибрані поезії. Львів : Світ, 2001. 88 с.
3. Войтила К. Святиня: вибрані поезії. Київ : Дніпро, 2001. 152 с.
4. Єрмейчук М., Сухарева С. Антропологія як традиція та новаторство у творчості Кароля Войтили (Йоана-Павла ІІ). *Стан і перспективи методики вивчення польської мови в закладах середньої та вищої освіти*. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 28–30.
5. Шевчик-Хааке К. «Образ і подоба». Іван Павло ІІ, Роздуми про «Книгу Буття» на порозі Сикстинської капели. *Посестри*. 2023. № 41 [Електронний ресурс]. URL : <https://posestry.eu/zhurnal/no-41/statya/obraz-i-podoba-ivan-pavlo-ii-rozdumi-pro-knigu-buttya-na-porozi-sikstinskoj> (дата доступу: 12.01.2023).
6. Ciechowicz J. Dom opowieści. Ze studiów nad Teatrem Rapsodycznym Mieczysława Kotlarczyka. Gdańsk : Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego, 1992. 217 s.
7. Ciechowicz J. Na początku było słowo. Król-Duch w wersji Teatru Rapsodycznego (1941, 1946, 1957). *Studia o Królu-Duchu Juliusza Słowackiego* / red. nauk. M. Kuziak, J. Ławski, Kraków; Białystok : Collegium Columbinum, 2020, s. 455–464.
8. Dybciak K. Karol Wojtyła a literatura. Tarnów : Biblos, 1991. 164 s.
9. Dybciak K. «Myślę... o tym co sercem tropię». O twórczości literackiej Karola Wojtyły. *Więź*. 1979. Nr 5. S. 88–103.
10. Dybciak K. Trudne spotkanie. Literatura polska XX wieku wobec religii. Kraków : Wyd-wo Arcana, 2005. 320 s.

11. Dziejic S. Rapsodyczny «płaszcz niewyżebrany» Mieczysława Kotlarczyka. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria*. 2012. T. 12. S. 122–138.
12. Dziejic S. «Zapowiada się nadzwyczajny aktor». Karol Wojtyła w Podziemnym Teatrze Rapsodycznym. *Roczniki Humanistyczne*. 2020. Nr 1. S. 153–171.
13. Garbol T. Polskość łacińska. O twórczości literackiej Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Kraków : Instytut Literatury, 2023. 199 s.
14. Halkiewicz-Sojak G. Temat słowiański w twórczości literackiej i przesłaniu pastoralnym Karola Wojtyły-Jana Pawła II. *Roczniki Humanistyczne*. 2020. Nr. 1 (T. LXVIII). S. 390–395.
15. Jan Paweł II. List do artystów [Źródło elektroniczne]. URL : <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-list-do-artystow-1> (data dostępu: 29.01.2023).
16. Jan Paweł II. Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci. Kraków : Znak, 2005. 182 s.
17. Jan Paweł II. Tryptyk Rzymski. Medytacje. Kraków : Wyd-wo św. Stanisława BM, 2003. 40 s.
18. Jeznach K. «Jak rzeka światła w drugiej światła rzece». Mistyczne tony twórczości Juliusza Słowackiego i Karola Wojtyły: [rozprawa doktorska]. Częstochowa, 2022. 271 s.
19. Karoń-Ostrowska A. Dramat spotkania. Warszawa : Biblioteka «Więzi», 2010. 205 s.
20. Komorowska A. Promieniowanie teatru. Ostatni dramat Karola Wojtyły jako wyzwanie interpretacyjne i inscenizacyjne. Toruń : TNT; Kraków : Instytut Literatury, 2022. 245 s.
21. Komorowska A. Wyobrażenia, osoba, teodramat: antropologia poetycka w dramaturgii Cypriana Norwida i Karola Wojtyły. Toruń : TNT; Kraków : Instytut Literatury, 2022. 379 s.

22. Kotlarczyk M., Wojtyła K. O Teatrze Rapsodycznym. 60-lecie powstania Teatru Rapsodycznego / oprac. J. Popiel, wyb. tekstów T. Malak i J. Popiel. Kraków : Państwowa Szkoła Teatralna im. Ludwika Solskiego, 2001. 388 s.
23. Maciejewski J. Karol Wojtyła i Jan Paweł II wobec literatury. *W drodze*. 1983. Nr 7. S. 58.
24. Malak T. Karol Wojtyła a Teatr Rapsodyczny. Kotlarczyk M., Wojtyła K. *O Teatrze Rapsodycznym* / oprac. J. Popiel, wyb. tekstów T. Malak i J. Popiel. Kraków : Państwowa Szkoła Teatralna im. Ludwika Solskiego, 2001. S. 269–282.
25. Ołdakowska-Kuflowa M. Blask słowa. Inspiracja biblijna twórczości literackiej Jana Pawła II. Kielce : Verbum, 2004. 99 s.
26. Pindelski M. Przestrzeń poezji Karola Wojtyły: [rozprawa doktorska]. Kraków, 2014. 258 s.
27. Poeta, aktor, dramatopisarz, papież – Jan Paweł II. Encyklopedia Teatru Polskiego [Źródło elektroniczne]. URL : <https://encyklopediateatru.pl/autorzy/> (data dostępu: 20.01.2023).
28. Popiel J. Karol Wojtyła i Mieczysław Kotlarczyk. Historia artystycznej przyjaźni. Kotlarczyk M., Wojtyła K. *O Teatrze Rapsodycznym* / oprac. J. Popiel, wyb. tekstów T. Malak i J. Popiel. Kraków : Państwowa Szkoła Teatralna im. Ludwika Solskiego, 2001. S. 269–282.
29. Popiel J. Los artysty w czasach zniewolenia. Teatr Rapsodyczny 1941–1967. Kraków : Wyd-wo UJ, 2005. 362 s.
30. Reale G. Karol Wojtyła. Pielgrzym Absolutu / tłum. M. Gajda. Warszawa : Fronda, 2008. 213 s.
31. Roczniki Humanistyczne. Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły Jana Pawła II. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2020. 564 s.
32. Wojtyła K. Brat naszego Boga [rękopis z 1945 roku]. Machniak J. Święty brat Albert Chmielowski w myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Kraków : Wydawnictwo św. Stanisława, 2013. 366 s.

33. Wojtyła K. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Wyd. 3 popr. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1994. 543 s.
34. Wojtyła K. *Poezje / Poesie*. Kraków : Wyd-wo Literackie, 1999. 291 s.
35. Wojtyła K. *Poezje wybrane*. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2001. 104 s.
36. Wojtyła K. *Promieniowanie ojcostwa* [Źródło elektroniczne]. URL : <http://biala.salezjanie-tg.pl/files/pdfs/Promieniowanie%20Ojcostwa.pdf> (data dostępu: 12.08.2023).
37. Wojtyła K. *Psalterz Dawidów (Księga Słowiańska)*. Wojtyła K. *Dzieła literackie i teatralne*. T 1 / red. J. Popiel i in. Kraków : Znak, 2019. 528 s.
38. Zach-Błońska J. *Monolog różnogłasy. O dramatach współczesnych Cypriana Norwida*. Kraków : Universitas, 1993. 148 s.